

Д. В. ПОШТАРЕНКО, НТУ «ХПІ»

СТАНОВЛЕННЯ ТВАРИННИЦТВА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЧОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Наданий історико-науковий аналіз напрямків діяльності Харківського товариства сільського господарства і сільсько-господарчої промисловості зі становлення та розвитку тваринництва у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

Ключові слова: тваринництво, сільське господарство, худоба, птахівництво, сільськогосподарське товариство

Постановка проблеми. Забезпечення населення продуктами харчування та їх доступність для пересічного громадянина є необхідною запорукою стабільності суспільства. Це завдання вирішується завдяки розвитку агропромислового комплексу, зокрема галузі тваринництва, як головного постачальника повноцінного харчового білку. Головною проблемою розвитку галузі є втрата економічної зацікавленості у веденні тваринництва, внаслідок чого відбулося значне скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин та зменшення обсягів виробництва продукції тваринництва [1].

Вирішення проблеми потребує запозичення досвіду зарубіжних країн з розвиненим тваринництвом, а також критичного аналізу здобутків вітчизняних попередників тих періодів історії України, коли панували форми власності і господарювання у сільському господарстві близькі до сьогоденних [2, с. 1]. З огляду на суть проблеми, актуальною темою є дослідження досвіду діяльності з розвитку тваринництва регіональних громадських органів ведення сільського господарства, зокрема Харківського товариства сільського господарства і сільсько-господарчої промисловості у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Аналіз літератури. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Україна була основним постачальником цукру, пшениці, ячменю, продуктів тваринництва на зовнішні ринки, що потребувало змін у системі землеробства. Подальший прогрес вимагав значно більших витрат капіталів для широкого застосування сільськогосподарських машин і знарядь праці, мінеральних добрив і передових технологій. Для переходу до інтенсивного господарювання саме життя вимагало проведення масштабної цінової реформи, однак урядові кола були надто далекими не тільки від вирішення, але й усвідомлення її необхідності [3]. Більш того, самоорганізація сільського населення, усього,

що стосувалося реформування місцевого самоуправління, створення широкої кооперативної мережі та ролі громадськості у вирішенні повсякденних місцевих потреб усіляко обмежувалися владою [4, с. 17].

З метою сприяння розвитку всіх галузей сільського господарства і сільськогосподарської промисловості у Харківській, Полтавській, Курській, Воронежській і Катеринославській губерніях у 1880 р. було засноване Харківське товариство сільського господарства і сільсько-господарчої промисловості як центральний громадський сільськогосподарський орган. Значний внесок у становлення основ вітчизняної зоотехнії здійснили вчені Харківського товариства сільського господарства П. О. Пахомов, П. М. Лемпицький, М. Ф. Іванов, Г. Г. Іванов, А. В. Глушков та ін. Окремі аспекти діяльності товариства з проблем тваринництва знайшли висвітлення у наукових працях І. С. Бородай, А. Г. Корольова [5, 6].

Мета статті полягає у історико-науковому аналізі напрямків діяльності Харківського товариства сільського господарства з розвитку тваринництва у другій половині XIX – на початку XX століття.

Аналіз тенденцій розвитку тваринництва

Головною сферою прикладання сил переважної більшості населення України у пореформений період залишалося сільське господарство. Воно забезпечувало мешканців міст і сіл основними продуктами харчування, а надлишки продовольства, зокрема зерна, продуктів тваринництва і птахівництва, цукру, деревини, олійних культур тощо, вивозилися на зовнішні ринки. У загальній сумі середньорічного експорту за п'ятиліття 1909–1913 рр. на долю сільського господарства припадало, враховуючи й продукцію лісівництва, 89,3 %, тобто майже 9/10 від усього вивозу. Частка добувної промисловості становила 5 %, а обробної – 5,7 % від загального вивозу [7, с. 42]. Закордонний експорт сприяв реалізації надлишків сільськогосподарських продуктів, запобігав їх знеціненню на внутрішньому ринку й закупорюванню торгового обороту. Виручена за продовольство валюта забезпечувала стабільність фінансової системи. Зрештою, грошові надходження зі світового ринку за сільськогосподарські товари підвищували купівельну спроможність сільських господарів, що стимулювало й розвиток фабрично-заводської промисловості.

Сільське господарство України пристосовувалося до потреб світового хлібного ринку, що призвело до формування своєрідної структури посівних площ. Колись вільні степові простори розорювалися й засівалися пшеницею та ячменем. Кормова база тваринництва скорочувалася. Первісна природа під впливом нерідко руйнівної діяльності людини з кожним десятиліттям усе більше й більше втрачала колишні принади остільки скотарство у XIX ст. все ще велось переважно традиційним способом. Велике значення для відгодівлі худоби мали луки, долини з перелісками, різноманітні вигони, а подекуди й відгінні пасовища. Ці та інші чинники негативно впливали на розвиток тваринництва, особливо вівчарства. Часопис Харківського

товариства сільського господарства, порівнюючи статистичні дані за період з 1888 р. до 1911 р., показав, що в європейській частині Російської імперії поголів'я худоби порівняно зі зростаючим населенням помітно зменшилося [8, с. 12]. Найбільш рельєфно це проявилось у південних губерніях, де абсолютне і відносне розширення хлібних посівів у пореформений період відбувалося за рахунок скорочення цілини, перелогу і пасовищ та пов'язаних із ними екстенсивних видів скотарства. Саме життя ставило на передній план завдання переходу від традиційного скотарства до більш високої фази – стійлової відгодівлі худоби.

«Харківський часопис» писав, що хлібороби Полтавської і Харківської губерній уже усвідомили необхідність стійлового утримання худоби й значною мірою займаються її відгодівлею [9]. Слід враховувати, що для продуктивного скотарства в умовах стійлового утримання худоби потрібні у значних обсягах й інші кормові засоби. За підрахунками тогочасних фахівців, 800 тис. голів великої рогатої худоби потребували усякого роду хлібної дерті щонайменше 25 млн. пудів, а птахівництво однієї тільки Полтавської губернії – не менше 3 млн. пудів зерна [10, с. 33]. Ці цифри відображають зв'язок тваринництва, рільництва і хлібного експорту, котрий колосально обмежив розвиток вітчизняного скотарства.

Успішному розвитку тваринництва у Російській імперії перешкоджали також низький рівень селекції, негаразди щодо транспортування худоби і м'яса через майже повну відсутність холодильних систем і спеціального обладнання на залізничних станціях, застаріла і примітивна ветеринарна служба [11, с. 271]. Попри ці та інші труднощі, в ряді українських губерній з'явилися нові кормові засоби для стаціонарної відгодівлі худоби. Сотні цукрових, винокурних та пивоварних заводів почали забезпечувати скотарство кормами – буряковим жомом, мелясою, пивною гущею та побічними продуктами переробки картоплі на крохмаль. Кормова меляса додавалася великій рогатій худобі та коням у корм по три фунти в день. Але найкращим харчовим продуктом для худоби став буряковий жом. За ціни жому близько 2 коп. за пуд перед скотарством України відкривалися перспективи для стійлового утримання худоби, переробки кормових продуктів на м'ясо. Однак і сільські господарі європейських країн прекрасно усвідомлювали величезне позитивне значення жому та патоки для відгодівлі домашніх тварин і почали піднімати ціни на ці кормові продукти. В Україні виникли підприємства з перетворення жому в сушений продукт і вивозу його за кордон у великих обсягах. З 12 пудів сирого жому, що продавався місцевим сільським господарям за ціною 0,12 руб., отримували пуд сухого пресованого вартістю 0,80 до 1,05 руб. [12, с. 466]. Отже, в Україні створилися певні умови для переходу до стійлової відгодівлі худоби, інтенсивних форм ведення скотарства. Але цей процес

струмувався масовим вивозом кормових засобів на ринки Європи.

Інтенсивне розорювання степу під зернові культури призвело до занепаду вівчарства. Поголів'я тонкорунних овець на Харківщині з 1901 до 1907 рр. скоротилося з 227 269 до 78 880 голів, а грубошерстних з 848 105 до 670 380 голів [13]. У наступні роки загальна кількість овець у губернії зменшувалася. Однак, однією з найголовніших причин падіння тваринництва та взагалі зниження економічного становища населення був дуже низький культурний його рівень як результат тих загальних умов, у які було поставлене сільське населення у попередню епоху. Низький рівень розвитку представляв основні труднощі для поширення і засвоєння народом необхідних агрономічних знань здобутих наукою. Крім недостатніх знань, повна пригніченість самодіяльності народу та багато інших несприятливих правових і соціальних умов не давали можливості відповідного розвитку сільського господарства, а навпаки, спонукали його до неухильного падіння.

Напрямки діяльності товариства щодо розвитку тваринництва

У площині тваринництва багатогранна діяльність товариства спрямовувалася, передусім, на обстеження галузі, пошук раціональних прийомів та зростання культури її ведення, організацію відповідних відділів та дослідних станцій, придбання племінного матеріалу і сприяння збуту отриманої продукції, популяризацію досвіду розведення тварин у спеціальних виданнях, на виставках, конкурсах тощо. Зокрема велику увагу товариство надавало всеросійським, обласним з'їздам з тваринництва, які проходилися 1882, 1883, 1885, 1903 роках у Харкові.

Велику надію у ділі покращення тваринництва Харківське товариство сільського господарства поклало на обласний з'їзд у вересні 1903 р., час проведення якого був приурочений Всеросійській виставці з тваринництва у Харкові. До програми роботи з'їзду входили питання: дослідження тваринництва, розведення худоби, кормові умови, збуту продуктів тваринництва, санітарно – ветеринарні заходи, страхування та кредитування, наукові дослідження та заходи сільськогосподарських товариств щодо розвитку тваринництва на території діяльності тих губерній, які приймали участь у роботі з'їзду [14, с. 11].

У виступі голови Харківського товариства А. А. Беніке відмічалось важливість вирішення проблем масового поліпшення тваринництва у країні. У докладах провідних вчених та відомих тваринників розглядалися доцільні напрями комплексного вирішення проблем тваринництва. Зокрема, у доповіді професора П. Н. Кулешова (1854–1936 рр., вченого – тваринника, член – кореспондента АН СРСР), який зробив великий внесок у розвиток теорії племінної роботи з тваринами та практичних методів поліпшення якостей худоби і виведення нових порід тварин, відмічалось, що у Росії питання про масове покращення скотарства виникло у Харкові на з'їзді вівчарів у 1880 р. [15, с. 8–10]. Характер заходів щодо поліпшення худоби в масі, відмічав вчений, що історичний хід розвитку цієї справи залежить від

величини земельних ділянок і розподілу земельної власності. Селянин не може поліпшити свого скотарства головним чином неможливістю у дрібному господарстві використовувати племінних виробників, часто неможливістю навіть утримувати їх за недоліком матеріальних засобів для придбання доброякісного племінного матеріалу та забезпечення кормами [14, с. 9].

Розвиток тваринництва залежить від наступних причин: благонадійності скотарства щодо епізоотій, від природних умов існування худоби, забезпеченості збуту продуктів і самої худоби та природжених якостей місцевих порід [16, с. 98]. Щодо умов існування худоби слід констатувати брак пасовищ та землі у селянських господарствах. Однак зміна умов існування худоби важко піддавалась поліпшенню, навіть за підтримки уряду, це у значній мірі залежало від самодіяльності господарів. Потрібно починати з того, що легше доступно для поліпшення, а саме з розповсюдження кращих виробників і з поліпшення умов збуту худоби та продуктів. Підбір виробників доцільно проводити у залежності від вимог, які потрібні від конкретного типу тварин, а також від місцевих природно – кліматичних умов. Невідповідність кліматичних та ґрунтових умов з такими особливостями місцевості походження вибраної породи виробника може бути серйозною перешкодою до розведення тварин з бажаними якостями [17 с. 159].

Поліпшення породи свиней йшло досить швидко особливо там, де існувало багато упорядкованих великих приватногосподарських хазяйств. Тому з боку сільськогосподарських товариств і земств, особливо місцевих, важливе значення надавалось сприянню дешевому поширенню породистих свиней на виставках та шляхом підтримки приватновласницьких розсадників у тих місцях, де таких було недостатньо. Добрі врожаї картоплі та можливість використання дешевих сортів зерна сприяли розвитку свинарства. Картопля на крохмальних і винокурних заводах коштувала 30–35 коп. за чверть, тоді як свиня оплачувала затрати на харчування у 3–4 рази дорожче. Розвитку даної галузі заважала майже повна відсутність поблизу господарств, які вирощували свиней, центрів виробництва свинини, а також повальні хвороби свиней, що робили цю галузь ризикованою і навіть іноді неможливою.

Покращення стану вівчарства вимагало ще більш своєрідних заходів щодо поліпшення місцевих порід овець. Поліпшення якості вовни, розмірів вівці, здатності давати більше молока і кращі смушки висувалось у першу чергу. Однак на стан вівчарства у Росії значний вплив оказувало співвідношення імпорту – експорту шерсті та шерстяних виробів, а також виробництво баранини на внутрішніх ринках [17, с. 122–131]. Тільки ввізним митом на шерсть та фабрикувати можна було перешкодити падінню тонкорунного вівчарства. Відомі американські економісти довели, що відповідне ввізне мито сприяло розвитку вівчарства та мануфактурної

промисловості всередині держави, тим самим навіть знижувало ціну на шерстяні тканини внутрішнього виробництва проти цін тканин, що завозились.

У зв'язку з різноманіттям худоби Харківської губернії з метою регулювання племінного скотарства у доповіді П. М. Лемпицького пропонувалось завести племінну книгу, яка давала б можливість: вивчати історію породи, встановлювати шляхи і методи, які застосовувалися для поліпшення і вдосконалення порід, складати обґрунтовані перспективні плани племінної роботи з породами сільськогосподарських тварин та ін. Ведення племінної книги великої рогатої худоби у Харківській губернії могло б взяти на себе Харківське товариство сільського господарства, що відповідало б завданням товариства, як центрального у губернії сільськогосподарського органу [17, с. 235, 244]. Однак, остаточна розробка племінної книги та проведення її у життя затрималися у зв'язку зі змінами складу тимчасового Комітету з скотарства (1903–1907 рр.) та подіями 1905 р. У 1907 р., з затвердженням «Відділення тваринництва» при Харківському товаристві сільського господарства на чолі з проф. П. О. Пахомовим, були складені і прийняті Статут племінної книги та Інструкція комісіям з вибору худоби, а у 1908 р. випущено перше видання книги «Матеріали до заснування Харківської племінної книги великої рогатої худоби» [18, с. 149].

Ведення племінних книг необхідно було у інтересах масового поліпшення худоби щодо забезпечення достовірності походження і продуктивності виробників, правильної роботи над створенням порід з місцевої худоби, підняття місцевої самодіяльності в галузі скотарства та організації різного роду скотарських кооперацій. У зв'язку з широким попитом на книгу урядових та земських установ, які для масового поліпшення скотарства закупляли виробників занесених до племінних книг, Відділенням тваринництва у 1911 р. було видане друге видання під назвою «Харківська племінна книга великої рогатої худоби» [19]. У новому виданні, завдяки набутому досвіду щодо внесення худоби до племінної книги, були введені зміни, як в статуті книги, так і в інструкції для комісій з вибору худоби у племінну книгу та доповнення, що торкалися, головним чином, введення вимог щодо молочності корів та встановлення живої ваги тварин. Харківська племінна книга поділялась на дві частини: I – для чистопородної, а II – для метисної худоби. Перша частина була відкрита для порід: сірої степової, червоної калмицької, бурої швейцарської, симентальської, червоної німецької худоби. Значна зацікавленість з боку скотарів приватновласницьких хазяйств привела до швидкого збільшення тварин, які заносились до племінної книги [20]. У зв'язку з швидким зростанням кількості реєстрованих тварин були відкриті філіали Харківської племінної книги у Київській, Полтавській та інших суміжних губерніях [21]. Таким чином, Харківська племінна книга стала першим досвідом на шляху розвитку

нового перспективного напрямку в Україні і стала прообразом сучасних державних племінних книг.

Другим важливим напрямом діяльності Відділення тваринництва у справі підвищення молочності корів стало запровадження контрольних годівель худоби у приватновласницьких господарствах. Високі ціни на молоко у Харкові та інших промислових центрах потребували вирішення питання підвищення продуктивності шляхом збалансованого годування худоби. З 1910 р. Відділення тваринництва на кошти Департаменту землеробства запросило 4 контроль – асистентів для проведення контрольного годування худоби у приватновласницьких господарствах Харківської губернії [22, с. 151–157]. До обов'язків контроль – асистентів входило: призначення раціону, визначення проценту жирності молока, контроль за годуванням і утриманням корів та ін. Годування було індивідуальне і виконувалось за методом проф. Е. А. Богданова: по датській методиці визначались кількість кормових одиниць необхідних на підтримання життя, розвитку теляти і на вироблення молока, а потім за табл. проф. Калугіна визначалась кількість грубих та концентрованих кормів [23, с. 6–8]. У подальшому, контрольне годування, за методом проф. Кельнера, було поширене на волів та свиней з метою пониження собівартості при відгодівлі пуда живої ваги тварин [24, с. 8–12].

Серед інших заходів щодо поліпшення худоби Відділенням тваринництва з 1909 р. організовувались у Харкові щорічні обласні аукціонні виставки племінних тварин (великої рогатої худоби і свиней) приватновласницьких господарств, на яких, зокрема, визначались «поліпшені» виробники. До «поліпшених» відносили тих бугаїв та жеребців які встановлені планом покращення місцевих порід худоби. Власникам таких виробників, за надання їх для парування з матками місцевого населення, надавались грошові премії. На виставках також проходила закупівля племінних виробників земствами і сільськогосподарськими товариствами для мережі повітових пунктів парування та племінних розсадників [25, с. 8–11].

Остільки селянська худоба на обласних виставках не представлялась, то місцевими сільськогосподарськими товариствами проводились виставки малого району (повітові, декількох волостей, губернські). Основна мета виставок полягала у систематичному впливі на покращення селянського тваринництва. Для селян подібні виставки були наглядним показником того, що було кращим у місцевій худобі і, що заслуговувало наслідування. З метою заохочення селян приймати участь у виставках встановлювались грошові нагороди за кращу худобу тої породи яка встановлена для району планом з покращення тваринництва [22, с. 183].

Важливим напрямом у покращенні тваринництва являлось також організація опорних пунктів парування, основне призначення яких полягало у

створенні виробників, які згодом поступали на вторинну мережу пунктів парування в якості «поліпшених» виробників. Опорні пункти влаштувалися в районах придатних для розведення тварин і сприяли утворенню у окремих місцевостях гнізд покращеної худоби. Пункти парування влаштувалися у місцях з сприятливими кормовими умовами, які забезпечували хороше утримання худоби з відповідним якісним і кількісним складом маток та умовами вирощування молодяку, а також ветеринарним забезпеченням. Приміщення для худоби повинні були задовольняти вимогам зоогігієни та пожежної стійкості [26]. Не допускалось одночасне знаходження на опорних пунктах виробників різних порід одного й того же виду тварин. Допускалось на період парування тимчасове розміщення биків у філіях пунктів парування для губерній з переважною більшістю малих населених пунктів та хуторів. Не допускалось також віддавання биків у селянські стада.

Як у справі масового поліпшення тваринництва, так і у збуті худоби та продуктів тваринництва на столичних і закордонних ринках велике значення мала кооперація тваринників. Створення нових порід тварин, які відповідали господарським, ґрунтовим, кліматичним та економічним умовам відповідного району потребувало від господарів дуже багатьох технічних пізнань, сталості, послідовності та наступності у роботі, яка могла перевищати життя окремих осіб. Як показував досвід західноєвропейських країн, найбільш доцільним засобом у такому разі було створення товариств тваринників. Крім прямого значення таких товариств у ділі підвищення продуктивності худоби, товариства представляли сприятливу аудиторію для розповсюдження знань та передового досвіду відомими спеціалістами у області тваринництва [22, с. 159–166].

Важливе значення мала кооперація виробників у організації збуту молочної продукції на ринках без перекупників, створення маслоробних артілей та доставки незбираного молока на ринки Харкова. Однак найбільш важливим і трудним питанням являвся збут худоби та продуктів тваринництва. Віддаленість господарств від столичних та закордонних ринків породила цілу армію посередників, які значно знижували закупівельні ціни і тим самим гальмували розвиток тваринництва взагалі. Закуплену худобу посередники відправляли на віддалені ринки, на яких ціни господарю худоби були не відомі. Потрапивши на невдалий торг, посередники продавали худобу за безцінь. У результаті від такої торгівлі страждали господарі. Якщо у західноєвропейських країнах були створені організації зі збуту худоби, які регулювали на ринках збут і попит, тим більш вони необхідні були для Росії. На перших порах у вигляді запровадження на великих ринках агентури, яка б могла регулювати підвіз худоби на окремі ринки і таким чином впливати на ціни. З метою розвитку кооперативного руху у сільському господарстві на основі Постанови Тимчасового Уряду про кооперативні товариства та союзи Харківським товариством сільського господарства було розроблено «Положення про кооперативні товариства і їх союзи» яким визначалось права

та обов'язки товариств. У подальшому дане положення відіграло важливу роль у розвитку тваринництва [27].

Розвиток тваринництва у значній мірі залежав від благонадійності скотарства щодо епізоотій (широким вибухоподібним розповсюдженням інфекційних хвороб тварин, наприклад, чуми), які приводили до загибелі значної кількості худоби. Чума великої рогатої худоби з'явилася в Харківській губернії в червні 1919 р. і була виявлена вперше в Старобільському повіті. Занесена вона була з Донської області разом з худобою, що купувалися там окремими особами для потреб сільського господарства. Згодом чума швидко стала поширюватися по губернії, так що до кінця 1919 р. вона була зареєстрована в семи повітах, найбільша кількість заражених тварин була у південно-східній частині губернії [28]. Смертність в середньому дорівнювала 50 %, доходячи іноді до вісімдесяти і навіть вище. Особливо тяжкі втрати понесли райони і господарства з поліпшеною і чистопородною іноземною худобою [29]. Роз'яснювальна та агітаційна робота ветеринарного персоналу Відділення тваринництва велася ще з кінця 1917 р., так що до появи чуми, населення губернії було вже досить широко поінформоване про те, що таке чума. Вживалися і заходи адміністративного характеру, але приймалися вони несистематично та суттєвого результату не давали [30].

Для масового поліпшення тваринництва особливе значення Харківським товариством сільського господарства надавалось підняття культурного рівня населення у даній області шляхом розповсюдження знань, навичок та досвіду. Зокрема, для селян влаштовувалися читання та бесіди з скотарства, поширювалися загальнодоступні брошури як, наприклад, складена простою народною мовою «Розмови про селянське господарство», а також знання з годування та догляду за тваринами [17, с. 77]. У постановці питань тваринництва та визначення напрямів підвищення продуктивності у галузі важливе значення мало видавництво журналів і докладів Харківського товариства сільського господарства, праць відомих вчених товариства, зокрема П. О. Пахомова [31], Г. Г. Іванова [32], П. М. Лемпицького та ін., а також в періодичних видань: «Южно-Русская сельскохозяйственная газета», «Хлебороб», «Сельскохозяйственный торговый листок» [33].

Висновки. Порівнюючи розвиток сучасного й пореформеного села можна побачити багато схожих проблем. Проведений аналіз показує, що у сільському господарстві України закладений значний потенціал для подальшого підвищення добробуту населення країни. Для забезпечення високих темпів прогресу, зокрема розвитку тваринництва, необхідно об'єднання зусиль усіх суб'єктів господарювання та критичного застосування досвіду роботи вітчизняних попередників. Вивчення досвіду вирішення проблем зоотехнії найбільш відомого своїми досягненнями Харківського товариства сільського

господарства і сільсько-господарчої промисловості, є повчальним і корисним у сучасних умовах щоб не допускати повторення помилок попередників.

Список літератури: 1. *Концепція* Загальнодержавної цільової програми селекції у тваринництві на період до 2020 року. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/page/29476>. 2. *Присяжнюк М. В.* До питання про розвиток українського тваринництва у 1920-і роки / М.В. Присяжнюк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2011-3/11_prysvazhnyuk.pdf. 3. *Южно-русская* сельскохозяйственная газета. – 1915. – 5 ноября. 4. *Марочко В. І.* Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / В. І. Марочко. – К., 1995. – С. 17.5. *Корольов А. Г.* Життєвий і творчий шлях професора П. О. Пахомова [Електронний ресурс] / А. Г. Корольов. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2008-1/08kagspp.pdf>. 6. *Бородай І. С.* Роль відділу тваринництва Харківського товариства сільського господарства та його голови, професора П. О. Пахомова, у становленні вітчизняної зоотехнії [Електронний ресурс] / І. С. Бородай. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/21_DNIS_2009/Istoria/49455.doc.htm. 7. *Ден В. Э.* Положение России в мировом хозяйстве. Анализ русского экспорта до войны: Статистический почерк / В. Э. Ден. – Пг., 1922. – С. 42. 8. *Агрономический журнал.* – Кн. 2. – X., 1913. – С. 12. 9. *Южно-русская* сельскохозяйственная газета. – 1912. – 29 марта. 10. *Агрономический журнал.* – Кн. 2. – X., 1913. – С. 33. 11. *Русский экспорт.* – 1912. – № 10/11. – С. 271. 12. *Промышленность и торговля.* – 1912. – № 23. – С. 466. 13. *Южно-русская* сельскохозяйственная газета. – 1912. – 26 октября. 14. *Труды областного съезда по животноводству.* Т 1. — X. : Типолитограф. И. М. Варшавчика, 1904. — С. XI. 15. *Рубан Ю. Д.* Научная школа П. Н. Кулешова, Н. Д. Потемкина, Ю. Д. Рубана: этапы развития / Ю. Д. Рубан. — К. : Аграрная наука, 2010. — С. 8–10. 16. *Пахомов П. А.* Краткие справочные сведения о скотоводстве некоторых русских хозяйств / П. А. Пахомов. — С.-Пб. : Изд. М-ва земледелия и гос. имуществ, 1903. — С. 98. 17. *Труды областного съезда по животноводству.* Т 2. — X. : Типо-литогр. И. М. Варшавчика, 1904. — С. 159. 18. *Труды областного совещания по животноводству.* — X. : Типо-литогр. «Печатное искусство», 1912. — С. 149. 19. *Харьковская* племенная книга крупного рогатого скота (Устав, инструкция, формы журналов племенной книги и скотоводственных записей). — X., 1911. — 87 с. 20. *Харьковская* племенная книга крупного рогатого скота (Список племенных животных). — X., 1913. — 114 с. 21. *Труды* Харьковского Общества сельского хозяйства. — Вып. 7. Деятельность общества за 1911–1912 гг. — X., 1913. — 96 с. 22. *Труды* обласного совещания по животноводству. — X. : Типо-литогр. «Печатное искусство», 1912. — С. 151–157. 23. *Отчет* о деятельности Отделения животноводства Харьковского Общества сельского хозяйства за 1911–1912 гг. — X. : Типо-литогр. «Печатное искусство». — С. 6–8. 24. *Отчет* о деятельности Отделения животноводства Харьковского Общества сельского хозяйства за 1912–1913 гг. — X. : Типо-литогр. «Печатное искусство». — С. 8–12. 25. *Отчет* о деятельности Отделения животноводства Харьковского Общества сельского хозяйства за 1913–1914 гг. — X. : Типо-литогр. «Печатное искусство». — С. 8–11. 26. *ДАХО.* — Ф.237. — Спр. 63, Арк.7. 27. *Положение* о кооперативных и их союзах. — X. : Типо-литогр. Я. И. Намайтер, 1917. — 30 с. 28. *ДАХО.* — Ф. 185. — Спр. 1, Арк. 6. 29. *ДАХО.* — Ф.185. — Спр. 1, Арк.10. 30. *ДАХО.* — Ф.185. — Спр. 2, Арк. 22. 31. *Пахомов П. А.* Местные породы сельскохозяйственных животных на Украине. Серый степной скот / П. А. Пахомов. — X, 1923. — 27 с. 32. *Труды* Харьковского Общества сельского хозяйства. — Вып. 7. Деятельность общества за 1911–1912 гг. — X., 1913. — 96 с. 33. *ДАХО.* — Ф.237. — Спр. 24, Арк. 15.

УДК 636.061.62(477)

Становлення тваринництва в контексті діяльності Харківського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Д. В. Поштаренко // Вісник НТУ «ХП». Серія : Історія науки і техніки. – Харків : НТУ «ХП». – 2012. - № 42. – С. 113 – 122

Представленный историко-научный анализ направлений деятельности Харьковского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственных промышленности по становлению и развитию животноводства во второй половине XIX - начале XX века.

Ключевые слова: животноводство, сельское хозяйство, скот, птицеводство, сельскохозяйственное общество.

Presented historical and scientific analysis of the Kharkov's society activity sectors and agricultural industry in the establishment and development of livestock sector production in the second half of the XIX - early XX century.

Keywords: animal husbandry, agriculture, livestock, poultry farming, agricultural society.

Надійшла до редколегії 10.04.2012

УДК 378.124

С. А. РАДОГУЗ, магістрант факультету бізнесу і фінансів, НТУ «ХПІ»

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ КАФЕДРИ ФІНАНСІВ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ В НТУ «ХПІ»

У статті розкрито напрями наукової діяльності кафедри фінансів НТУ «ХПІ». Основну увагу приділено доробку провідних працівників і міжнародним зв'язкам кафедри.

Ключові слова: науково-дослідна робота, кафедра, факультет, економічна освіта, науковий напрям.

Світова економіка з властивою їй динамічністю ставить перед Україною багато гострих проблем, що потребують негайного вирішення. Все більша відкритість кордонів та насиченість ринків призводить до високої конкуренції на глобальній економічній арені. Освіта, наука та технічний потенціал – три наріжні камені формування інтелектуального капіталу та розвитку суспільства. Розвиток висококваліфікованих кадрів є одним з найважливіших завдань сьогодення.

Одним із провідних вищих освітніх закладів України є Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Сьогодні чисельність студентів, що навчаються в університеті, перевищує 26 тисяч. Готуються фахівці за 96 спеціальностями. Серед них: машинобудування, автоматика, електротехніка, хімічні технології тощо [1]. Проте на сучасному етапі особливої уваги потребує економічна освіта, адже подальший економічний розвиток нашої держави залежить від наявності компетентних фахівців у цій галузі.

Незважаючи на значну кількість монографій та публікацій присвячених НТУ «ХПІ», відсутні будь-які істотні дослідження науки та освіти економіч-

© Радогуз С. А., 2012